

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ІГРИ, ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Статтю присвячено проблемі використання українських народних ігор в екологічному вихованні дошкільників. Розкривається значення українських народних ігор у всебічному розвитку дитини. Дається характеристика різним видам народних ігор. Показана доцільність впровадження українських народних ігор у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: екологічне виховання, українські народні ігри, вільні ігри на природі, ігри-забави.

Постановка проблеми. Дев'яності роки минулого століття стали періодом становлення екологічного виховання дітей як нового напрямку дошкільної педагогіки, нової методики, на протипагу застарілій методиці звичайного ознайомлення дошкільників із природою. Біоцентричний підхід до питання екологічної освіти дітей сьогодні, що ставить у центр уваги природу та розглядає людину як її складову, спонукає до вивчення закономірностей, які є в самій природі. Такі знання дозволяють дитині правильно взаємодіяти з нею і самій жити за законами природи [5, 16].

Аналіз актуальних досліджень. Психолого-педагогічними науками доведено, що дошкільний вік є базою для формування основ світобачення та надає широкі можливості для екологічного виховання. Найбільш ефективно екологічне виховання дітей дошкільного віку здійснюється під час формування екологічного мислення з опорою на емоційно-почуттєву сферу особистості та організації її діяльності в природі (І. Цветкова, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій та ін.). Важливу роль у цьому процесі відіграють компоненти народної культури, які можуть ефективно вплинути на повноцінний розвиток особистості дошкільника – розвиток її емоційної сфери, становлення національної самосвідомості та розуміння взаємозв'язку людини та природи. У народній педагогіці, виховання, навчання та розвиток дитини, яка була частиною природи, здійснювалися за закономірностями, що об'єктивно існують у природі, використовуючи при цьому різноманітні виховні засоби, зокрема народну творчість. Ознайомлення з національною творчістю, що несуть у собі відбиток глибокого зв'язку народу з природою, допомагає цікавіше будувати предметно-творчу діяльність дітей, дає можливість посилити емоційний компонент екологічного виховання. У цьому аспекті доцільно говорити про можливість включення фольклору у систему екологічного виховання з метою розробки та апробації методики використання різноманітних фольклорних форм у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку [2, 129]. У зв'язку з цим важливою педагогічною проблемою стає звернення до народних коренів та надбань. Тому **мета статті** полягає у вивченні особливостей українських народних ігор, як засобу екологічного виховання дошкільників. Одне із завдань полягає у тому, щоб дати аналіз та охарактеризувати різні види ігор, створені українським народом, як одним із засобів екологічного виховання дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Природа має пряме відношення до всіх процесів виховання, зокрема до вироблення сил тілесних й енергії волі у дитини. Сама природа наділила дитину невичерпною рухливістю, що яскраво свідчить про її особливу потребу в ньому. Прекрасно тонізує організм дитини, її участь у рухливих іграх, кількість яких, у народній педагогіці дуже велика.

Джерелом емоційних переживань дитини є різноманітні види її діяльності, знайомство з навколишнім та природним світом. Опанування дитиною різними видами діяльності, які є глибоко змістовними, сприяє розвитку стійких емоцій. Діяльнісний аспект породжує передовсім позитивні емоції і передбачає збереження унікальної провідної ігрової діяльності. Українському народові завжди була притаманна культура руху, в основу якої був покладений фізичний розвиток дітей і здоровий спосіб життя. Дітей привчали до рухливого способу життя під час різних видів діяльності, під час відпочинку, свят, а також під час виконання різних обрядів. Основою рухливого способу життя була народна гра, яка вимагала суворого дотримання правил, виконання ігрових дій та ролей, які брали на себе діти. У цьому полягала виховна цінність народної гри. За народними поняттями, рух являв собою джерело життя, а дитина символізувала цей рух. Тому надзвичайно велике значення у вихованні дитини мав один із видів народних ігор - рухливі. За допомогою особливих вправ у цих іграх розвивалися необхідні навички, зміцнювалися певні групи м'язів, правильно розвивався опорно-руховий апарат. Рухливі ігри вчили зосередженості, розвивали волю, витривалість.

Велика навчальна та виховна цінність гри була розкрита багатьма педагогами: К. Ушинським, А. Запорожцем, В. Давидовою, М. Михайленко та ін. Зокрема, К. Ушинський вказував на те, що на народні ігри слід звертати увагу, розробляти це джерело, створювати і організувати з них могутній виховний засіб.

Дослідники слов'янського фольклору, українські письменники та вчені в галузі етнопедагогіки – Л. Українка, О. Пчілка, І. Франко, Б. Грінченко, М. Стельмахович, В. Бойко, К. Виноградов, В. Верховинець Г. Довженко та ін. – ставилися до ігор малих форм з такою ж повагою, як і до ігор

більшого розміру. Ці ігри якнайбільше відповідають психологічним можливостям дітей дошкільного віку – невеликі твори з динамічним змістовим компонентом діти швидко запам'ятовують і тому активно застосовують у вільному спілкуванні в години дозвілля, що сприяє їх значному поширенню в дитячому середовищі [3, 8-21]. Так, унікальність спадщини видатного українського композитора, етнографа, педагога В. Верховинця, полягає в інтеграції різних видів мистецтв. Особливо педагогічно цінним автор вважав музичні ігри, супроводжувані піснею. «Хай малеча – писав він – бавиться, співаючи, і хай співа, граючись» [1, 25]. На думку педагога, естетично ідеальною є така система виховання, в якій творчий розвиток дітей здійснюється на основі гуманістичної традиції. Доцільність використання з цією метою саме музичних ігор вчений пояснював психолого-фізіологічною природою дитини (бажання рухатись, співати, самореалізовуватись у грі), а також етнічними особливостями українського народу, зокрема його музичальністю [4, 153]. Створюючи музично-ігровий репертуар для дітей, В. Верховинець звернувся до українського ігрового фольклору, який поступово відмежувався від обряду і, зберігаючи свою образно-драматургічну природу, перейшов у повсякденний побут. Крім того, виникло чимало самостійних драматичних ігор – невеличких жартівливих сценок, у яких відображені поведки тварин, природні явища, трудові процеси, побутові ситуації. У них органічно поєднувалися слово, спів, музика і танець. Але гра має лише зовні власне розважальний характер. Ігри є зразком соціонормативної, мовної, музичної, хореографічної культури українського народу. Педагог показав невичерпні можливості цього жанру для всебічного розвитку особистості.

Теоретичні положення щодо проведення ігор, В. Верховинець блискуче втілює у детально розроблених ігрових сценаріях, вважаючи природу нескінченною у своїй красі, брав за спільників Весну, Літо, Осінь, Зиму і так поділяв дитячі ігри, реалізувавши принципи науковості, наступності, природовідповідності (репертуарно-методичний посібник «Весняночка») Для кращого засвоєння і закріплення отриманої дітьми інформації на заняттях, екскурсіях у повсякденному житті педагог пропонує тематику ігор та пісень: «Домашні тварини та птахи», «Поле», «Ліс», «Сад», «Город», «Вода», «Патріотизм», «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима». Як бачимо, майже всі назви пов'язані із природою або природними явищами.

Науковий дослідник Г. Довженко у своїй монографії наголошував, що український дитячий фольклор є одним із дієвих виховних засобів народної педагогіки. Інший відомий науковець М. Стельмахович вважав ігри та забави основою народної дидактики та однією із складових української енопедагогіки. Ігри та забави охоплюють найрізноманітніші аспекти: народознавчий, мовленнєвий, природничий, математичний, оздоровчий, пізнавальний, естетичний. Народні ігри супроводжують свята і обряди, розкривають перед дітьми сезонні явища, працю людей тощо. Унікальність народної гри полягає у формуванні етично стійкої та інтелектуально розвинутої особистості [7, 32].

Найповніший збірник народних дитячих ігор видав Є. Покровський, який не тільки класифікував ігри, але й розглянув їх у виховному аспекті. На сьогодні відомі різні спроби класифікації народних ігор. Зокрема, Софія Русова наголошувала на хатніх іграх, а також на іграх на свіжому повітрі, наводила приклади ігор, спираючись на пори року. Наукова педагогіка виділяє в окрему групу ігри обрядові, звичаєві, які організуються у конкретно відведений час. Дослідник Н. Кудикіна, проаналізувавши створені народом ігри, розкрила і довела такі відмінності між ними: особливості виникнення в народній культурі, функціонування в дитячому середовищі, своєрідність трансформації явищ дійсності в специфічній ігровій формі, внутрішнє наповнення структурних компонентів. Автор розробила класифікацію українських дитячих народних ігор. Так, в основу класифікації Н. Кудикіна поклала рухливі ігри, а до українських дитячих народних ігор віднесла хороводні, театралізовані та традиційні народні ігри малих форм. До останніх автор, окрім рухливих ігор, віднесла мирилки, лічилки, заклички, дражнилки, жартівливі мовні ігри, надокучливі казочки, жеребкування, загадки, скоромовки, звуконаслідування, забавлянки та примовки [3, 8-21].

На думку іншого дослідника фольклору Ю. Круглова, зразки народної творчості виховують у людини високе почуття любові до рідної землі, природи; вони є своєрідним «моральним кодексом народу». Використання компонентів української народної творчості може здійснити ефективний вплив на повноцінний розвиток особистості дошкільника – розвиток його емоційної сфери, становлення національної самосвідомості, розуміння глибинних витоків взаємозв'язку людини з природою (Ю. Круглов).

Український народ створив велику кількість також обрядових та звичаєвих ігор. Як правило, у таких іграх наші пращури намагалися передати характерні події із свого власного життя: веснянки, великодні та купальські ігри, косовицю, початок жнив («Розлилися води»). Коли спадала роса й прогрівався ґрунт, діти починали грати в скралі. «Й чим більше задумуюсь, тим переконливіше дохожу висновку, - всі чи переважна більшість дитячих ігор були лише формою проведення дозвілля – у них поєднувалися спритність і фізичне загартування, вправність і кмітливість, гнучкість і винахідливість..., вони розвивали пам'ять, увагу, зосередженість, вміння приймати раптове й найдоцільніше рішення», писав В. Скуратівський у праці «Берегиня».

Гра була вигадана ще первісними людьми як частина складного ритуалу, який мав на меті інтенсифікувати людську енергію для найповнішого впливу на явища природи і життя. Словесний текст ігор, який зараз, наприклад у весняних іграх, має першорядне значення, довгий час був лише

одним із складових елементів, і то не найголовнішим, у комплексі ритмічного руху, жесту, вигуку. У колективному дійстві, магічному ритуалі, покликаному сприяти розвиткові й росту рослин чи тварин, головним смислом руху була імітація. Весняні ігри того часу, коли вони були рослинними магічними діями і виконувались дорослими представниками роду, можна назвати вегетаційними. Пізніше вони втрачають свій магічний смисл і переходять у розряд молодіжних та дитячих забав

З метою врегулювання дитячих ігор, батьки використовували ігри відповідно до пори року. Так, народні фольклорні ігри та інші жанри традиційно-народної усної творчості часто застосовувалися дітьми в процесі вільних ігор на природі. Зокрема, весною принагідно співалися веснянки-заклички («Вийди, вийди, сонечко!»). Заклички до дощу, сонця, весни, хмар, теплої погоди пробуджують у дітей відчуття спорідненості з природою, формують у них бережливе ставлення до неї. У багатьох закличках поєднується суто дитяче, одухотворене ставлення до сил і явищ природи, турбота про рідну землю, в яку вкладають ті, хто на ній працює, дуже багато праці, енергії і теплоти душі. Частина закличок має форму звертання до рослин, тварин, комах, птахів, надприродних істот. Такі заклички відіграють важливу роль у спілкуванні дітей із світом живого. Заклички, що співаються дітьми, сприяють їх єднанню з праукраїнською природою [6, 130].

Переважна більшість примовок в українському фольклорі пов'язана з водою («Іди, іди, дощику!»). У змістовому компоненті примовок, пов'язаних з водою, прихована певна символіка. С. Плачинда зазначає, що вода – це один із найдавніших символів українського фольклору, який навіть увійшов у підсвідомість людей образом Праматері всього живого, яка, пронизана золотим стовпом (світовим деревом), зродила світ, і є кров'ю землі, всеплодющою силою. Таке ж шанобливе ставлення праукраїнців спостерігаємо у примовках і до Сонця, яке уособлювало не тільки тепло, а й надію на нове життя. Примовки були одним із шляхів передачі на підсвідомому рівні наступному поколінню елементів духовності нації. Розмаїття народних ігор, що завжди відрізнялися динамічністю, поєднанням інтонацій та рухів, імпровізаційною можливістю, притаманною їм емоційністю, оптимістичним характером, сприяли розвитку творчої фантазії, винахідливістю дитини, формуванню її як творчої особистості [3, 8-21].

Характерною ознакою давніх українських ігор, особливо весняних, є те, що ці ігри-забави складалися з бадьорих, жвавих пісеньок, сполучених з рухом і примітивними танцювальними елементами і сценічними фігурами (певними ролями). До таких ігор-забав можна віднести: «Чижики», «Подоляночка», «Голубка» та ін. Рухливі хороводні ігри супроводжуються пісенним текстом. На першому плані – слова, рухи – нескладні, по закінченні слів, співу можливий біг. Серед таких ігор доцільно назвати «Огірочки», «Галя по садочку ходила», «Подоляночка», «Перепілочка» та ін.

На жаль, зауважує Н. Кусайкіна, сьогодні таке відродження давніх дитячих ігор покладено на музичних керівників дошкільних закладів, і в побуті годі сподіватися на повноцінне відродження такого естетично-виховного пласту народної педагогіки [8, 322].

Гра доволі рано входить у життя дітей. В умовах сучасних дошкільних закладах доцільно було б практикувати такі народні ігри, які б були направлені на розвиток у дітей спостережливості, пам'яті, уміння орієнтуватися та дотримуватися правил поведінки у природі. У більшості випадків їх організація не потребує попередньої підготовки. Зокрема, для дітей третього-четвертого року життя народні ігри доцільно проводити на прогулянці. Текст слів у іграх простий, це переважно заклички: «Дощику, дощику», «Вода холодна», «Зозулю-кавулю», «Вийди, вийди, сонечко», «Гайку, гайку»; рухливі хороводні ігри: «Курочка-чубарочка», «Кізонька», «Подоляночка».

У той же час, для дітей старшого дошкільного віку, такі ігри можна органічно включати під час екскурсій у природу, а також у цільові та повсякденні прогулянки відповідно до пори року. Під час таких народних ігор діти вчаться розпізнавати різноманітні природні явища і об'єкти, набувати знань та уявлень не тільки про взаємозв'язки та взаємозалежності у природі, але й про національну культуру та історію нашого народу. Використання народних ігор сприяє створенню зв'язку між набутими знаннями та застосуванням їх у природному довкіллі. Правильно, з педагогічної точки зору, організовані народні ігри, формують активність і свободу дій дошкільників, що розумно поєднується з вимогами взаємоповаги, пізнання природи, відчуття її краси та гармонії, з розвитком почуттів любові й турботливого ставлення до її об'єктів. Дійсний оздоровчий ефект має проведення народних ігор на свіжому повітрі незалежно від пори року. Це зміцнює мускулатуру, покращує діяльність дихальної, серцево-судинної системи, збільшує рухливість суглобів, міцність зв'язок, стимулює обмінні процеси, позитивно впливає на нервову систему, підвищує опірність організму до простудних захворювань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, за допомогою фольклору активізується взаємодія дитини з навколишнім світом, створюються умови для пізнавальної активності щодо дослідження природних явищ, що є важливою умовою для екологічного виховання дошкільників. «Для того, щоб це животворне джерело не замулювалося, - пише В. Скуратівський, - не згасали його пульсуючі водограї, котрі повсякчас погамовують духовну спрагу, приносять нам радість і здоровий дух, мусимо бути ревними оберігачами наших кращих народних традицій, серед яких уособлене місце посідають дитячі ігри і яким відведена самою природою виняткова роль у вихованні наших дітей». Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшому науковому вивченню підлягають напрями поліпшення результативності процесу екологічного виховання

дошкільників, дослідження особливостей реалізації професійної підготовки вихователів в умовах неперервної освіти.

Література 1. Верховинець В. М. *Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку.* / За ред. В. М. Верховинця. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К.: Музична Україна, 1973. – 341 с.; 2. Иванова Г. С. *Использование фольклора в экологическом воспитании дошкольников. Опыт экологического воспитания: информационно-педагогическое пособие.* / Под общ. ред. А. К. Шульженко. – М.: ГосНИИ семьи и воспитания, 2004. – С. 129.; 3. Кудикіна Н. В. *Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва // Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко.* – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. – С.8-21; 4. Лещенко М. П. *Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: навч.-метод. посіб.* / Лещенко М. П. – К.: АСМІ, 2003. – Ч 1, 2. – С. 121-128 153, 154, 162.; 5. *Модели экологического воспитания детей: методическое пособие для педагогов* / Под общ. ред. Теплова Д. Л., Цветковой И. В. – М. – МГОПУ им. М. А. Шолохова, 2005. – с. 137.; 6. Руденко Ю. *Основи сучасного українського виховання / Наука.-дослідн. ін-т українознавства МОН України Націон. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова / Руденко Ю.* – К.: Вид-во імені О. Теліги, 2003. – 328 с.; 7. *Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / Стельмахович М. Г.* – К.: Рад. шк., 1985. – С. 32.; 8. *Твоя країна – Україна: Енциклопедія українського народознавства / Уклад. Н. Д Кусайкіна.* – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009, с.

УДК 37 (477: 0): 001.4

Авшенюк Н.М.

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, зав.відділом порівняльної професійної педагогіки м. Київ

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті автор аналізує результати зарубіжних досліджень політологів, соціологів, соціальних антропологів та педагогів щодо сучасних напрямів розвитку освіти у світовому вимірі, а також розкриває теоретико-методологічні підходи до вивчення феномена транснаціонального освітнього простору.

Ключові слова: глобалізація, світовий суспільний устрій, транснаціональний соціальний простір, світова культура, транснаціональний освітній простір.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Концепт «транснаціональний освітній простір» вперше був обґрунтований у 2005 р. німецькою вченою, професором Інституту педагогіки Рурського університету Крістель Адік. Він базується на декількох методологічних підходах зарубіжної соціології освіти, а саме: теорії світового суспільного устрою американських дослідників Д. Мейера, Б. Рована, Ф. Раміреза і П.Ріддлі та концептуальному осмисленні явища «простір» з точки зору соціології міграції, розробленого німецькими теоретиками Л. Прайсом і Т.Фейстом.

У світовій педагогічній науці відповідні дослідження нині актуалізувалися у зв'язку з посиленням інтересу до глобального розвитку освітньої галузі, зокрема у роботах європейських (Д. Ленхардт, В. Ленхарт, С. Хорнберг, Д. Драйвер) американських (Ф. Альтбах, Л. Рамблі), канадських (Дж. Найт) російських (Б. Вульфсон, Ю. Рубін, В. Ледньов, М.Ларіонова, В. Мясніков) науковців. Можемо констатувати також посилення інтересу до досліджень феномену міжнародного освітнього простору і у роботах вітчизняних науковців. Зокрема, проблемам філософії освіти сучасного глобалізованого суспільства присвячені роботи В.Кременя; результати аналізу впливу глобалізації на розвиток освітніх процесів широко представлені у дослідженнях А. Сбруєвої; М. Лещенко розроблено авторську концепцію визначення категорії міжнародної педагогічної реальності та обґрунтовано тенденції її розвитку. Проте, соціологічний вимір розвитку досліджуваного феномену, на нашу думку, недостатньо вивчений і спонукає нас до наукових розвідок у цьому напрямі. Отже, **метою** статті є: по-перше, проаналізувати зарубіжні дослідження політологів, соціологів, етнографів та педагогів щодо напрямів розвитку освіти у міжнародному вимірі, а по-друге, обґрунтувати концепт «транснаціональний освітній простір» з позиції соціології освіти.

Аналіз досліджень за проблемою. Група вчених Стенфордського університету у співпраці з американським соціологом Джоном Мейером, спираючись на результати своїх досліджень, визначили макро-феноменологічний варіант нео-інституціональної соціології організацій одним із найімовірніших підходів до побудови світового суспільного устрою. Базуючись на цьому підході, Д. Мейер разом з колегами-науковцями від середини ХХ ст. здійснював макро-аналітичні дослідження глобалізації, частина з яких торкалася проблеми міжнародного характеру розвитку освіти. У Німеччині зазначений